

Csillagmítoszok

Égi legendárium

Mindig csodálattal töltötte el az embereket az éjszakai égbolt. A csillagok ragyogása több ezer év távlatából is ugyanolyan hatással van a civilizációnkra. Az ég lámpásai számos fantasztikus mítoszt és történetet ihlettek. Az esthajnalcsillag, azaz a Vénusz, a Szíriusz vagy a Nagy Medve csillagkép számos leírásban szerepel. Az ősmagyarok több tucat csillagnévvel rendelkeztek.

Már az emberi civilizáció hajnalán is folyamatosan kémelelték az eget. A szférikus pantheont mindenféle lénnel és istenséggel népesítették be, akik egyengetik vagy éppen elgáncsolják az emberiséget annak útja során. Nem csoda, hogy fontos volt az égboltozat, ugyanis a csillagképekhez kötötték az évszakok váltakozását, az aratást, a vetést, az állattartást, amely az emberi lét és hétköznapi élet feltételeit biztosította. A firmamentum istenei, állatai és tárgyai népként változtak, de mindegyikhez csodás történetek köthetők, melyek rámutatnak az emberek fantáziadús elképzeléseire.

A Tejút csodája

A Tejút nem egy csillagkép, hanem csillagok végeláthatatlannak tűnő halmazából rajzolódik ki az emberi szem

számára. Ha olyan helyen tartózkodunk, ahol kevés a mesterséges fény, akkor nagy valószínűséggel láthatóvá válik. Mivel őseink kevesebb világítást használtak, mint mi, így rendszeresen megcsodálhatták. Neve onnan ered, hogy a legtöbb esetben a tejhez kötötték az éjszakánként az égen megjelenő fénysávot. Aratus (i.e.315- i. e. 240) görög költő azt írta, hogy az eget egy sáv hasítja körbe, amelyet Galának, azaz görögül tejnek nevezett el. Kúrenéi Eratoszthenész (i. e. 194) egyiptomi hellenisztikus matematikus, földrajztudós, csillagász, filozófus a *Tej körének* nevezte el, így aztán a Tejútrendszer vált elterjedt névvé az idők folyamán. A római Ovidius a mennyország kerületének hívta, amelynek két oldalán az istenek háza van. A görög mitológia szerint Zeus

törvénytelen fiát fektette Héra mellé, hogy szoptassa meg a gyermeket, hogy ezáltal halhatatlan legyen.

Bájosan naiv Marcus Manilius római asztronómusnak az a véleménye, hogy a sáv valójában az ég két részének a varrata, hogy összekösse azt, de azt is feltételezte, hogy a Nap egykori útja, ami felperzselt az égboltot. Ez hajaz arra a mondára, amikor Phaethon

közmondásgyűjtő, aki a legrégebbi történeteket halmozta fel a Tejútrendszeréről. Ezek között megtalálhatók a Jézussal kapcsolatosak, aki földművesként szekeret húz az úton, de szalmát szórt le róla és azóta homályos ez az országút. Egy másik változatban szembejött vele egy részeg ember és inkább kitért előle a Cepheus csillagképnél, ahol látható a kétféle ágazó, majd újra egymásba fonódó út.

Csallóközi jegyzetek szerint valójában tündérek vannak odafent az égi országúton, amelyen körbejárják a vilá-

a Napisten, Héliosz szekerén átvágtatott az égen és felégette azt. Végül olyan vallásos elképzelés is helyet kapott a későbbiek során, miszerint a Tejút a mennybe emelkedett hősök lakhelye. Innen eredeztethető az elképzelés, miszerint az elhunyt szerettünk az égbolton csillaggá válik és bármikor feltekinthetünk rá.

Az ősmagyarokat is megihlette a látvány, akik Országútnak nevezték, mely nem csak kiömlött folyadékra, hanem taposott ösvényre emlékeztette őket. Hívták Istenúttyának, Istenbarázdájának, Szentmihályi útjának, ki lelkeket szállít, de népszerű volt a Hadak útja vagy a szalmahullajtó is. A régi idők szerint egykoron istenek jártak rajta, de később a helyüket átvették a tündérek. Baranyai Decsi János (1560-1601) volt az első magyar

got. A legnépszerűbb magyar monda szerint Csaba királyfi ezen a nyomon távozott el az élők sorából. Ő majd egyszer visszatér. Ezért lett a Hadak útja vagy Csaba királyfi csillagösvénye.

A képzelet szárnyain

Kétségtelenül a legnépszerűbb csillagkép az a hét csillagból álló minta, amit Nagy Göncölnek neveznek. Ez a harmadik legnagyobb konstelláció, a Nagy Medve (Ursa Major) része. A hét csillag alkotja a medve farát és farkát, míg az állat többi része halványabb, népszerű égitestekből áll. Már az időszámításunk előtti harmadik században foglalkoztak az égbolton ezen szegletével, ugyanis az ókori görögök a csillagkonstellációt figyelve irányították a hajójukat a megfelelő irányba. Az imént

említett Aratus leírja, hogy a Nagy és Kis Medvét korábban Kocsiknak hívták, így ebből adódott a szekér elnevezés. A szomszédos Ökörhajcsár (Boötes) csillagképet a kocsi vezetőjének vagy a medve pásztorának képzeltek el. Az északi sarki égbolt 1524-es diagramján Peter Apian (1495–1552) német csillagász, latin nevén Petrus Apianus, a Nagy Medvét három lóból álló csapatként ábrázolta, akik egy négykerekű szekeret húznak. A szinte már szappanoperaszerű görög legendák szerint a csillagkép kialakulása

Kallisztó nevéhez köthető, aki a vadászatok során Artemisz istennő kísérője volt. Hűségét szüzessége fogadalmával erősítette meg, pedig annyira gyönyörű volt, hogy még Zeusz figyelmét is felkeltette. Azonban egy csellel sikerült megerősöskölnie a szerencsétlen Kallisztót, aki terhes lett. Bár próbálta titkolni Artemisz előtt, de kiderült a dolog és az istennő ezt úgy értelmezte, hogy a lány megszegte az esküjét. Kallisztót nem bántotta, de száműzte az erdőből. Zeusz felesége, Héra bosszúja utólérte őt és amikor felemelte az égbe, akkor medveként esett vissza a földre. Itt lép be a történetbe Hermész, aki ellopta Kallisztó gyermekét és az Arkasz, azaz a Medve nevet kapta. Egy napon anya és fia összelálkoltak az erdőben. Arkasz nem ismerte fel az anyját a

Népi időjósítás

A csillagos és a nappali égboltozatról sok mindent leolvastak az emberek. Ezek olykor többszöri megfigyeléseken alapultak, máskor viszont csak babonáról volt szó. Ha újév napján csillagos az ég, rövid lesz a tél. Ha piros a hajnal, széles lesz az esztendő. Ha Szent Márk napján a fülemüle hallgat, akkor változó tavasz várható, ha énekel, dalával csodás tavaszt hirdet. Augusztus 20-án a jó idő bő termést fog hozni. Amennyiben november 1-én szép tiszta az idő, akkor a tél hideg és havas lesz. Decem-

medve képében és le akarta nyilazni. Zeusz megsajnálta a nőt és felemelte őket a csilla-

Ennek okán több, ehhez kapcsolódó csillag-elnevezésünk létezik. Ilyen a korábban említett Ökörhajcsár és a szegedi járásban így vélekedtek róla: „Ha este eleresztik az ökröket legelni, miköz az ökörkereső főgyün, akkó mán mögfejszik az ökör, el löhöt menni keresni, mert mán akkó jóllakott.” Mindazonáltal ökörkeresőnek nevezik az esthajnalcsillagot, azaz a Vénuszt, amit egyúttal Álomhozónak is hívtak, amikor az este megpillantották a csillagos égen. Mivel sok romantikus elképzelés volt ezzel a bolygóval kapcsolatban, ezért a költők és írók Szerelemcsillagnak nevezték.

A munkához kapcsolható csillagelnevezések közé tartozik a Kaszás csillag és Sánta Kata, ami Orion és a Szíriusz. Kata akkor sántult meg, amikor az utolsó kaszás elejtette a kaszát és ő behágott. Azóta ballag utánuk, de sosem bírja őket utolérni.

Elfeledett tudás

Könyveket lehet megtölteni az ókori civilizációk csillagmítoszairól. Sajnos a magyar hagyományokról ez nem mondható el, ugyanis a legtöbb esetben szájról-szájra terjedtek a történetek. Néhány emberöltő alatt a tudás jóformán elveszett, de szerencsére több magyar kutató próbálta a legendákat és a csillagneveket megörökíteni az utókor számára. A 18. és 19. században kezdtek el összegyűjteni az adatokat olyanok,

ber 13-án, azaz Luca napján és a karácsony közötti 12 nap időjárásából következtettek régen az elkövetkező 12 hónap időjárására.

mint Lugossy József nyelvész, Kálmány Lajos néprajzkutató vagy Wigand Ede író. A Plejádok, azaz a Fiastyúk például úgy jött létre, hogy Sánta Kata az égi búzamezőre vitte a kotlóst a csibéivel, hogy az ottani elszórt búzából megéljenek. További példaként említhetjük, hogy a Szíriuszt Ebcsillagnak, a Sarkcsillagot

Boldogasszony-mutallájának, a Marsot Vérszeműcsillagnak nevezték.

Sajnos olyan csillagnevek is maradtak, amelyek eredete a homályba vész és megfejthetetlenek. Ilyen az Álmatlancsillag, a Kaszásfarka, a Kunyhóbatekintő, a Mennyországablaka, a Harmatlegelő, az Utasokcsillaga, a Pásztorok öröme, a Szegény ember szerencséje vagy a Szentegyház világa. Már ezek az elnevezések is sokat sejtetnek, de hogy pontosan melyik csillagot vagy csillagképet jelölték velük, azt senki sem tudja. Őseink csillagneveinek világából az emberi munka, a hit, az öröm, a gond vagy a remény tükröződik vissza. Olvassuk mi is az égi képeskönyvet úgy, hogy méltó módon emlékezzünk rájuk.

MISKOLCI LÁSZLÓ